

5 Conclusies en aanbevelingen

Op basis van deze evaluatie trekt het ministerie de volgende conclusies trekken en doet de volgende aanbevelingen. Deze aanbevelingen kunnen een rol spelen in de parlementaire behandeling van het voorstel om de Kieswet zo te wijzigen dat stemmen in een willekeurig stemlokaal in iedere gemeente en voor iedere Nederlandse kiesgerechtigde mogelijk is.

5.1 Conclusies

De algemene conclusie luidt dat het experiment met SWS goed is verlopen. Op de dag zelf in de periode hierna zijn er geen noemenswaardige problemen opgetreden.

Hieronder worden per onderdeel conclusies getrokken over het functioneren van de verschillende voorzieningen zoals de stempas en het register. Vervolgens wordt ingegaan op de communicatie.

5.1.1 Algemeen

1. Stemmen in een willekeurig stemlokaal kan op veel steun rekenen. Zowel de kiesgerechtigden (82%) en de medewerkers van de stembureaus (93%) als de gemeenten (98%) staan positief ten aanzien van deze mogelijkheid.
2. De meeste kiesgerechtigden (66%) vinden de keuzevrijheid bij stemmen in een willekeurig stemlokaal belangrijker dan eventueel verlies van de stem doordat zonder stempas niet gestemd kan worden.
3. Van de mensen die niet altijd gaan stemmen, zegt een aanzienlijk deel (44%) dat zij meer geneigd zijn om te gaan stemmen als het overal kan.
4. In gemeenten waar het in 2006 mogelijk was om te stemmen in een willekeurig stemlokaal stijgt de opkomst sterker (verschil van 1,8%) dan bij gemeenten waar het niet mogelijk was. Hierbij gaat het om de gemeenten die deelgenomen hebben aan de gemeenteraadsverkiezingen in 2002 en in 2006.
5. Het werk van de stembureauleden verandert aanzienlijk doordat bij stemmen in een willekeurig stemlokaal niet meer met een positief maar met een negatief register wordt gewerkt. Medewerkers hoeven niet meer een lange lijst met namen af te lopen wanneer een kiesgerechtigde zich meldt. Wel moeten ze beter letten op de echtheidskenmerken van de stempas.
6. Het merendeel van de medewerkers (83%) vindt de nieuwe werkwijze een verbetering: het is efficiënter doordat men minder tijd per kiezer kwijt is.
7. Het opstellen van het RIS en het uitreiken van vervangende stempassen zijn de voornaamste organisatorische aanpassingen die de gemeenten hebben moeten maken. Bijna alle functionarissen zijn tevreden over het verloop hiervan.

8. De meerkosten voor stemmen in een willekeurig stemlokaal bedragen circa vijftien cent per kiesgerechtigde, bij een stimuleringsbijdrage van tien cent. De meerkosten zijn voor een groot deel incidenteel. Een aanzienlijk deel, ruim 50% van de kosten, komen voort uit de voorlichtingscampagne voor burgers, de instructie van stembureauleden en de evaluatie van het experiment.⁹

5.1.2 Stempas en RIS

9. De gebruikte stempassen voldeden allemaal aan de eisen die in de Tijdelijke experimentenregeling KOA worden gesteld. Echter, de belevingen van burgers, stembureauleden en gemeenten liepen uiteen. Voor een deel van de kiesgerechtigden en stembureauleden voldeed de stempas niet aan de verwachtingen: de stempas zou te veel op de oproepingskaart lijken; daarnaast zijn sommige echtheidskenmerken zonder hulpmiddelen niet of nauwelijks zichtbaar. Dit blijkt negatieve consequenties voor de uitstraling en de 'ervaren' fraudebestendigheid van de stempas te hebben.
10. Verder blijft het niet kunnen aanvragen van een vervangende stempas op de dag zelf een probleem op zich. 4% van de niet-stemmers heeft aangegeven niet te zijn gaan stemmen omdat ze hun stempas kwijt waren. Dit is 1,6 % van alle kiesgerechtigden.
11. Het werken met het negatieve register van ingetrokken stempassen heeft in alle gemeenten goed gewerkt.

5.1.3 Communicatie

Gemeenten

12. De informatie aan gemeenten is adequaat, maar moet eerder aan de gemeenten verstrekt worden. De inzet van verschillende vormen van informatievoorziening heeft zijn meerwaarde bewezen.

Burgers

13. Tweederde van de burgers was voldoende geïnformeerd over SWS. Eenderde van de kiesgerechtigden was onvoldoende op de hoogte van de nieuwe stemwijze. Burgers hebben weinig gebruikgemaakt van het Informatiepunt voor specifieke vragen over SWS. Uiteraard is dit mede te verklaren door de rol van gemeenten in de informatievoorziening. Hierdoor zijn veel burgers vooral gericht geweest op de gemeente voor informatievoorziening. De gemeenten hebben in hun voorlichtingsactiviteiten wel gebruik gemaakt van door het ministerie aangereikte middelen.

Pers

14. De communicatie met de pers is goed verlopen. Er zijn een aantal persberichten uitgegaan. In de pers kregen vooral de voornemens van de minister aandacht, er was minder aandacht voor de veranderingen die optreden door de mogelijkheid van het stemmen in een willekeurig stemlokaal.

⁹ zie tabel 5.6 (pagina 29) van het rapport van Interview-NSS

5.2 Aanbevelingen

Het positieve resultaat van dit experiment (bovenop dat van de eerdere experimenten in 2004 en 2005) pleit ervoor 'stemmen in een willekeurig stemlokaal' landelijk in te voeren. In onderstaande aanbevelingen staat de vraag centraal hoe in dat geval het gehele proces beter ingericht kan worden.

Ondanks dat het experiment zonder noemenswaardige problemen verlopen is, zijn er aantal zaken waar verbeteringen mogelijk zijn. Hieronder komen een aantal aanbevelingen aan bod over het experiment.

5.2.1 Algemeen

1. Van verschillende kanten is aandacht gevraagd over de instructie van stembureauleden. Ook bij de beantwoording van de vragen van Interview•NSS bleek dat sommige stembureauleden niet goed op de hoogte zijn van wat ze mogen doen. Er dient extra aandacht aan de instructie van stembureauleden te worden gegeven.
2. De informatie over de mogelijkheden rondom het aanvragen van een vervangende stempas dient beter onder de aandacht van de kiezers te worden gebracht. Uiteraard betekent landelijke invoering dat de boodschap 'zonder stempas kunt u niet stemmen', eenvoudiger gecommuniceerd kan worden.
3. Het verdient *geen* aanbeveling om de termijn voor het aanvragen van de vervangende stempas te uniformeren. Uiteraard zijn er redenen om een uniforme datum als uiterlijke termijn voor het aanvragen van een vervangende stempas in te stellen. Voornaamste reden is dat er dan eenduidig een dag is voor alle kiezers om een vervangende stempas aan te vragen. De voorlichting over het aanvragen van een vervangende stempas kan hierdoor eenvoudiger worden.
4. Echter, de variabele termijn geeft gemeente de mogelijkheid om in te spelen op lokale wensen en mogelijkheden. Een termijn die kort op de dag van stemming eindigt, is voor sommige gemeenten problematisch, terwijl dit voor de kiezer waarschijnlijk te prefereren is.
5. Het ontwikkelen van een voorziening om een vervangende stempas aan te vragen tussen het sluiten van de termijn voor het aanvragen van een vervangende stempas en de dag van stemming, is gezien de huidige manier van werken niet mogelijk.
6. Een onderwerp dat bij de gemeenteraadsverkiezingen van 7 maart aandacht heeft gekregen is het ronselen van volmachten. Ondanks dat het probleem met het ronselen van volmachtstemmen niet direct samenhangt met SWS, is het aanbevelenswaardig om personen die als gemachtigde optreden zich verplicht te laten legitimeren. In combinatie met het feit dat deze stemmen uitsluitend samen met de eigen stem uitgebracht mogen worden is dit een goede manier om eventueel grootschalig misbruik te voorkomen.
7. In de voorlichting aan stembureauleden zouden gemeenten moeten wijzen op de mogelijkheid die de Kieswet biedt om een kiezer bij twijfel te vragen om blijk te doen geven van zijn identiteit. In het verlengde hiervan zouden kiesgerechtigden gewezen moeten worden op het feit dat zij blijk moeten kunnen geven van hun identiteit.

8. Gemeenten kunnen en moeten creatief inspelen op de voorkeuren van burgers/kiezers; niet langer vraagt de overheid de burgers naar haar toe te komen om te stemmen; de overheid volgt nu de gang van de burger om op de meeste logische plek het kunnen stemmen aan te bieden; hiermee neemt de dienstverlening aan de burger toe. SWS biedt gemeenten de mogelijkheid om op een effectieve en creatieve manier stembureaus in te zetten. Dit kunnen naast vaste stembureaus ook mobiele of extra stembureaus met aangepaste openingstijden zijn.

5.2.2 Stempas en RIS

9. De stempas verdient een andere uitstraling, die meer recht doet aan de 'waarde' van de stempas en de verwachtingen van de burger. Concreet kan hierbij gedacht worden aan het aanscherpen van de eisen op het gebied van papier soort, kleur, en echtheidskenmerken. Hierbij moet dan wel rekening gehouden worden met de extra kosten die dit met zich mee kan brengen. Ook moet rekening worden gehouden met de ervaren fraudegevoeligheid.
10. Verder is het aanbevelenswaardig om één model stempas voor te schrijven. Hierdoor zijn de teksten op de stempassen eenduidig. Dit is mede van belang omdat gebleken is dat de stempas als belangrijkste informatiebron voor de kiezers dient. Ook in de voorlichting biedt het voorschrijven van één model stempas voordelen.
11. De verzending van de stempas dient bij voorkeur te gebeuren via een enveloppe. Hierbij kan dan tevens extra informatie aan de kiesgerechtigden worden toegezonden. Hierbij dient wel opgemerkt worden dat het versturen van de stempas in een enveloppe, materiaal en portokosten met zich meebrengt.
12. Bij het experiment zijn er verschillende systemen gebruikt om het RIS vorm te geven. De meest gebruikte systemen zijn Excel en een GBA-aplicatie. Door de grotere variëteit van systemen hebben gemeenten bij het kiezen van een systeem om het RIS vorm te geven, meer mogelijkheden.
13. De termijn voor het aanvragen van een vervangende stempas valt bij voorkeur niet in het weekend.
14. Er dient een voorziening te komen voor gevallen waarbij er een groot aantal stempassen tegelijk ongeldig verklaard dienen te worden.

5.2.3 Communicatie

Voordeel bij landelijke invoering is dat er in de voorlichting over verkiezingen sprake is van één boodschap voor kiezers in alle gemeenten. Dit voordeel moet benut worden.

Gemeenten

15. De communicatie met gemeenten dient vroegtijdig te zijn. Hierbij dient rekening gehouden te worden met de voorbereidingstermijnen die gemeenten hanteren bij landelijke invoering dienen de gemeenten in november 2006 bericht te worden over de consequenties van SWS voor het stemproces. Bij landelijke invoering van SWS is dit vooral van belang voor de gemeenten die nog geen ervaring hebben met SWS.

16. De inzet van meerdere middelen om gemeenten te informeren dient ook bij de eerste keren dat er met SWS gestemd wordt, gehandhaafd te blijven. Uiteraard kan er na enkele verkiezingen met SWS minder nadruk op de communicatie met de gemeenten komen.
17. In de communicatie met de gemeenten zal het ministerie aandacht moeten voor vragen voor de voorlichting aan stembureauleden. De eindverantwoordelijkheid hiervoor blijft echter bij de gemeenten liggen.

Burgers

18. De landelijke invoering van SWS leidt tot een aantal wijzigingen voor de kiezer. In de landelijke campagne van het ministerie zouden deze wijzigingen een centrale rol moeten innemen. Hierbij dienen de kiezers nadrukkelijk op de mogelijkheid gewezen te worden dat ze voortaan in elk stemlokaal binnen de gemeente hun stem kunnen uitbrengen. In het verlengde hiervan dient het ministerie de gemeente een handreiking te bieden bij het vormgeven van hun informatiecampagne.
19. Het informatiepunt moet meer en beter onder de aandacht worden gebracht. Gemeenten kunnen burgers met vragen over de verkiezingen doorverwijzen naar het informatiepunt.

Pers

20. Bij landelijke invoering van SWS dient er meer publiciteit gegeneerd te worden. Dit mede in het licht van het informatieniveau van burgers. In de communicatie met de pers moeten de veranderingen die optreden voor de kiezers een prominente rol spelen.